

УДК 17-044.922

Наталія Андрошук**ТРАНСФОРМАЦІЯ МОРАЛЬНИХ ЗАСАД ОСОБИСТОСТІ
В СУЧАСНОМУ КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРИ**

Виділено і досліджено проблему міжкультурної комунікації, її аксіологічний аспект та способи ідентифікації особистості. У статті семіотична сфера постає полем, де розгортається трагічна боротьба смислів різних історичних епох. У цій боротьбі формується нова ідентичність сучасних українців. Продемонстровані різні способи трансформації моральних засад особистості.

Ключові слова: культура, комунікація, інформація, цінності, символ, архетип, особистість.

N. Androshchuk**TRANSFORMATION OF INDIVIDUAL'S MORAL PRINCIPLES IN THE COMMUNICATION SPACE**

The issues of cross-cultural communication, its axiological aspect and identification methods has been highlighted and investigated. The paper presents a field of semiotic sphere, where the tragic struggle of meanings of different eras is being unfolded. In this struggle a new modern Ukrainian identity is being formed. The author demonstrated different ways of transforming individual moral principles.

Modern reforms in Ukrainian society have changed socio-cultural values and ideals associated with complete rejection and denial of Soviet traditions, a critical review of the history, national idea and symbols. Ukrainian society turned to be divided, national and religious differences grew stronger: Changing of values requires a long transition period with the prospect of civilized development. Modern society is characterized by blurred boundaries (and not only the state ones). One of the main problems of Ukrainian society is the lack of a single symbolic and semantic field. It arises from the fact that we have come in our development to the limit, which provides a significant transformation of existing forms of cultural communication: perspectives yet to be determined, and old phenomena do not meet the conditions of being.

Key words: culture, communication, information, values, character archetype personality.

Н. Андрошук**ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВСТВЕННИХ ОСНОВ ЛИЧНОСТІ
В КОМУНІКАЦІОННОМУ ПРОСТРАНСТВЕ**

Исследуется проблема межкультурной коммуникации, аксиологический аспект и способы идентификации личности. В статье семиотическая сфера есть полем борьбы смыслов разных исторических эпох. В этой борьбе формируется новая идентичность современных украинцев. Продемонстрированы разные способы трансформации моральных основ личности.

Ключевые слова: культура, коммуникация, информация, ценности, символ, архетип, личность.

Сьогодні суспільство переживає інформаційний бум. Світ вступає в епоху індивідуальної участі мас не лише в сприйнятті інформації, але й в її створенні, моделюванні, перетворенні у невід'ємну частину роботи, дозвілля, повсякденного спілкування. Інформація стала міцним чинником сучасних політичних, релігійних, мистецьких практик, комерційної активності та, зрештою, повсякденного суспільного життя. Принципово змінюються форми комунікацій, методи її створення і поширення, гостро змінюється сама комунікативна атмосфера, модель людської поведінки, а також сама картина світу.

Стосовно українського суспільства, то у ході сучасних реформ в українському суспільстві відбулася зміна соціокультурних цінностей та ідеалів, пов'язана з цілковитою відмовою і запереченням радянських традицій, критичним переглядом історії, національної ідеї та символів. Українське суспільство розкололось, посилюються національні і релігійні суперечності. Зміна цінностей потребує довгого перехідного періоду з перспективою цивілізованого розвитку. Сучасне суспільство характеризується розмитими кордонами (і не лише державними). Одна з основних проблем українського суспільства – відсутність єдиного символічно-сміслового поля. Вона виникає у зв'язку з тим, що ми підійшли у своєму розвитку до межі, яка передбачає суттєву трансформацію наявних форм культурної комунікації: перспективи розвитку ще не визначені, а старі феномени вже не відповідають умовам існування.

Останнім часом науковий інтерес дослідження особливостей процесу соціальних комунікацій у контексті міжкультурного обміну значно зріс у зв'язку з розширенням культурних взаємозв'язків у світі, процесами міжнародної інтеграції. Сучасний стан та умови українського суспільства вимагають нового підходу до осмислення проблем міжкультурного спілкування. Інформації багато, але потрібно вибрати значущу інформативну сутність. Східний і Західний регіони України відзначаються авто-

номною комунікативною поведінкою і вимагають пріоритетності саме свого типу інформації. Обмін інформацією – це сфера боротьби, інформація також стає зброєю [4, с. 17]. Схід і Захід України стали практично двома різними цивілізаціями. А будь-який локальний конфлікт в інформаційну епоху може перерости в глобальний, а при наявності того рівня озброєння, що досягнутий в XXI ст., ступінь ризику зростає. Розбудили національний дух, і він спрацював.

Актуальність зумовлена необхідністю переосмислення наявних основ міжкультурної взаємодії, враховуючи формування нового типу особистості, зміни ціннісних орієнтацій в українському суспільстві. Метою цього дослідження є виявлення аксіологічної значущості комунікації.

Україна стрімко входить у систему міжнародних відносин, але потрібно першочергово бути культурно компетентним у питаннях національних особливостей Сходу і Заходу українського діалогу. Сьогодні як ніколи раніше актуальним є пильний погляд в історичне минуле. Створення нової соціокультурної ситуації в українському суспільстві відзначається зміною характеру, шляхів і стереотипів всередині міжкультурних відносин, при яких звичайні принципи ще знаходяться в стадії трансформації відповідно до вимог і умов сьогодення. Недостатня кількість знань про культуру комуніканта або ігнорування його позицій при здійсненні комунікативного акту знижує успішність міжкультурного спілкування, призводить до втрати здатності сприймати інформацію закодовану в символах і, відповідно, виражати адекватну реакцію. Система цінностей і норм культури задають правила вербальної і невербальної поведінки особистості.

Поняття комунікації використовуються в понятійному апараті філософії, соціології, семіології, політології, культурології і психології, відповідно набуває різної інтерпретації, багатьох змістових відтінків. Сьогодні в гуманітарній науці і суміжних галузях розповсюдженні різні погляди щодо характеристик комунікації, її типології та функцій. Поле досліджень феноменів символічного в рамках комунікації, включає герменевтику (Г. Гадамер), концепцію колективного безсвідомого і архетипів (К. Юнг), варто відзначити вклад в розробку проблематики архетипів таких дослідників, як Дж. Кемпбелл, М. Еліаде, Е. Ф. Едінгер, К. П. Естес. Вітгенштейн вводить поняття мовної гри як форми життя, всю реальність ми сприймаємо виключно через призму мови [5, с. 597–599]. Основи семіотичного підходу в дослідженні закладені К. Леві-Строссом, Р. Бартом. Юрій Лотман детально проаналізував поняття автокомунікації в рамках семіотичної культурології. При звичайній комунікації спілкування відбувається в каналі Я-Інший. При автокомунікації воно відбувається в каналі Я-Я. Обмін інформацією, міжкультурна комунікація є необхідною умовою розвитку, дає можливість отримати цілком іншу проекцію тієї ж реальності, і користь партнера по комунікації в тому, що він інший. Питання егоцентричних слів досліджують Зино Вендлер, Бертран Рассел, С. Т. Золян. І тут знову ж таки зорієнтованість на Я, Ти, яким протистоїть Він. І в кожного з них свій актуальний світ. Одним із найпоширеніших визначень комунікації є розуміння її як обмін інформацією. На думку відомого американського вченого Джона Дарема Пітерса, «комунікація – це проблема, яка невіддільна від нас. Інші люди й інші часи можуть бути не уражені цими неприємностями» [3]. Роль комунікації, можливості та способи її впливу знаходяться в центрі уваги закордонних і вітчизняних дослідників Г. Блумера, Г. Почепцова, Р. Якобсона, Л. К. Круглової, С. С. Аверинцева, Готлоба Фреге. Загальнокультурний контекст розвитку і функціонування соціальних комунікацій представлений у працях Е. Гуссерля, М. Хайдегера, Е. Кассіра. Феномен масової свідомості і масової комунікації описані в роботах (А. Мол'є, М. Маклюєна, С. Кара-Мурзи). М. Петрушкевич, В. Ю. Боров і А. К. Коваленко у своїх працях розглядають масову комунікацію, як об'єктивно-історичний процес наслідування, зумовлений соціальними потребами, що сприяє соціалізації особистості [1]. Н. Лук'янова відзначає існування і динаміку еволюції форм знака, нову комунікативність. Не варто залишати поза увагою особистісну та міжособистісну комунікацію. у 1930-ті роки була популярною теорія Ж. Піаже і Л. С. Виготського про внутрішню мову. У своїй монографії Павло Чорносвітов пропонує ввести до низки загальноприйнятих законів збереження інформації. Автор на основі власної авторської методики виявляє домінуючі архетипи в менталітеті, подає головні визначення терміна «інформація», розкриває питання ментальної сфери як «сховища» культурної інформації [7]. При підготовці матеріалу були також проаналізовані результати дисертаційних досліджень, що є одними з новітніх розробок з суміжних тем.

Минуле часто ідеалізується. Сучасна Україна шукає свою ідею. Колишні міфи вмерли, але їх архетипи живі і продовжують існувати у свідомості людей і є фундаментальними функціональними «архівами» збереження інформації в ментальній сфері культури. Зараз відбувається напружений діалог різних свідомостей і текстів. І пафос сучасної філософії життя в тому, що абсолютної істини немає, вона залежить від спостерігача, творця, свідка подій. Сьогодні проблема самоідентичності та її розвитку є однією з ключових та широко обговорюється, оскільки відбувається процес формування і становлення нової особистості з новим типом мислення. Та водночас має місце й уникання прямої ідентифікації з певними суб'єктивними позиціями, що дає простір для маневру.

З найдавніших часів свого існування людина відчуває потребу до певних форм самовираження життєдіяльності і взаємозв'язків з зовнішнім світом. Впродовж історії ці форми можуть набувати дуже

різні модифікації, які за багатьма параметрами далекі одне від одного і здаються автономними, позбавленими внутрішніх взаємозв'язків. Проте нерідко речі, які розділені в часі, але актуальні для різних епох, об'єднують дещо глибинне – те, що пов'язане з першоелементами людської свідомості, а саме з архетипами.

Соціально-культурна ситуація в сучасній Україні – це час заперечення і переоцінки попередніх цінностей. Цінності й антицінності транлюються в соціальному просторі. Піднялась хвиля патріотизму в Україні, активно проводиться її декомунізація і активуються психологічні, інформаційні війни і не тільки... Тому що населення фрагментоване і не має спільних цілей. Невпинною є трансформація моральних засад особистості в комунікативному просторі. Майдан, тоталітарний режим, голодомор, АТО – це «колективна травма». Ідентифікація Німеччини неможлива без Освенцима, а ідентифікація України без Майдану. Після 23-ї річниці незалежності України, після багаторічної історії активно розпочався перманентний процес звільнення від «совкових» символів тоталітаризму, руйнація виправдана вимогами часу. У таких умовах змінюються алгоритми соціальної поведінки індивіда. Поштовхом до повалення радянських символів була Революція Гідності 8 грудня 2013 року. Повалення пам'ятників, зміна назв вулиць, ліквідація комуністичної партії є об'єктивною й неминучою, оскільки народ реагує на радянські символи, як на емоційні подразники. Скидаючи пам'ятники Леніну, так званий масовий «Ленінопад», українці ментально звільняються від радянського минулого. На міжнародній конференції у Києві «Як викинути Леніна з голів українців», де були присутні інтелектуали багатьох країн, піднімали питання про те, що пам'ятники Леніну перетворились на маркери безпеки. Відмова від символів радянської епохи – це є символічний жест звільнення від тоталітаризму, тріумфує нищення комуністичних атрибутів. За словами Павла Подобеда – співробітника Українського інституту національної пам'яті, за рік в Україні демонтували 504 пам'ятники Леніну [11].

Проте є й інший бік цього питання – комуністичні символи належать до роду мистецтва, і для того, щоб уникнути такого побутового вандалізму, доцільно, мабуть, зробити їх експонатами тоталітарного мистецтва. На наш погляд, це питання є агресивно суперечливим, оскільки включає в себе подолання негативного спадку СРСР, історії фактів у свідомості однієї частини українців; захист імперської ідеї, політичного імперіалізму іншої частини суспільства і захист самого символу як культурної ідеї і спадщини, художньої цінності, адже багато митців отримували нагороди на виставках за свої творчі роботи, хоча й політзамовні, наприклад, відоме прізвище Нерода, що представляло династію радянських художників-скульпторів. Тобто це також є колективна пам'ять. Зараз домінуючою є саме побутова агресія і час оціночних суджень.

Питання ідолів радянських часів аналізувала на сторінках газети «The Guardian» [9] польська журналістка Agata Ryzik. Цікаво, що в самій Росії Ленін є важливим елементом усіх площ республіканських і обласних центрів. У багатьох країнах радянські пам'ятники є виключно туристичними пам'ятками і розміщені у спеціальних зонах або тематичних парках. Наприклад, парк Gruto Parkas у Литві чи Szoborpark у Будапешті. У Болгарії пам'ятник Радянській Армії в центрі Софії регулярно пошкоджують. Пам'ятники радянської влади можна знайти не лише в країнах колишнього комуністичного блоку, але і в Західній Європі – Берліні і Відні. У цих містах є навіть цитати Сталіна, що лишилися без змін, як зазначає Agata Ryzik. Взагалі, було встановлено багато пам'ятників Леніну у світі: Угорщина, В'єтнам, Данія, Куба, Фінляндія... Звичайно, не всі радянські пам'ятники однакові, і знищення меморіалу червоногвардійця є більш цинічним, ніж повалення пам'ятника Леніна.

В Україні Ленін десакаралізований, демонізований, дискредитований і осміяний. Саме тому знову варто звернутися до питання «колективної пам'яті». Для багатьох людей, яких називають «проросійськими, ватниками, колорадами, рашистами, українофобами...», ідоли радянських часів – це джерело ностальгії за Советами, за утопічним щастям. Робесп'єр, Наполеон, Тіто – предмети панегіриків, символи, що вносили в хаос певний зміст, втілення героїки.

У Радянському Союзі терміну «культ особистості» не було. У радянському лексиконі під цим терміном розуміли пиху і марносластво. Таким чином існував культ Сталіна, але культ Леніна – ні. Загальнонаціонального масштабу культ набув одразу після смерті Леніна. Культ являв собою планомірну систему символів і ритуалів, сукупне призначення яких полягало в тому, щоб встановити божественний емоційний зв'язок між народом і партією – т. зв. громадянська релігія. Стилізовані портрети і бюсти Леніна стали іконами, його ідеалізована біографія – Євангелієм, а головним храмом став Мавзолей. Ленінський культ функціонує, але не в Україні, тут він вже не відповідає потребам часу, потребам Нової України.

Етнічні цінності, етноспецифічні символи і способи взаємодії є базою для етнічної нетерпимості, породжують масу проблем і вимагають пошуку варіантів оптимальних етнокультурних взаємовідносин на шляху до мирного діалогу культур. Елементарно, причиною ворожнечі є такі речі, як «грунт», «коріння», або, говорячи сучасною мовою, «менталітет життя», «архетипи» соціально-побутового життя, що для «чужинців», на жаль, є недоступним.

Україна проходить складний етап перетворень, що супроводжуються глибокими структурно-функціональними змінами, і ці зміни відбуваються в усіх сферах життя суспільства. Соціокультурний про-

стір з його видозмінами, іноді критичними, змушує відійти від багатьох традицій, цінностей, що формувались століттями, відбувається ламання ментальних, психічних і загальноповедінкових структур. Населення поліетнічне, але кожну людину потрібно розглядати так, як вона представляється або хоче, щоб її представляли, не враховуючи складені стереотипи, критерії і оцінки. Кожен із представників того чи іншого етносу зберігає певні риси й особливості на свідомому чи безсвідомому рівні і ступінь їх проявів залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників. Зрозуміло, що кожна людина має свої моральні орієнтири, але потрібно не забувати про універсальні моральні, ціннісні і смислові категорії.

В Україні сформувались два протилежні табори кожен з яких протистоїть агресії і генерує свої смисли. Так, у Харкові з нагоди Дня Збройних сил України відкрили пам'ятний знак борцям за незалежність України. І в тому ж Харкові в Молодіжному парку підірвали пам'ятну дошку воїнам УПА. У кожного свій колір волі. Маркування соціального простору – поділ його на чужих і своїх, тих, хто вшановує пам'ять героїв і тих, хто ігнорує з відповідною атрибутикою. Нова система розклала весь соціум на дві фарби: чорну і білу. Як в усі часи формується образ ворога, і не важливо, хто виступає в образі – прогнівний режим, соціальна група, партійна фракція чи особистість.

Інформаційна війна ведеться по всіх каналах і виникає необхідність протистояти цій інформаційній агресії. Постає питання нового типу комунікації – аксіологічної. Кожен індивід, з огляду на власні переконання, формує, шукає, обробляє, застосовує і розпізнає свою семіосферу. Так, у Москві торгівельний центр «покарав» США килимками з зображенням американського прапора – прапор під ноги. В Одесі українські мітингувальники продемонстрували символічний похорон російського президента. У Харкові демонтували пам'ятник одному з лідерів радянської епохи Павлу Постишеву [10]. Знову ж у Москві, на дитячому показі мод «Діти світу проти війни» показали символічне «самогубство України». Дівчинка, яка була одягнена в плаття жовто-блакитного кольору і грала роль України, намагалася застрелитися, але дівчинка в ролі ангела врятувала її. Така собі гра в асоціації. Варто зазначити, що в Росії формувалася патріотизм ще на рівні дитячої свідомості. В СРСР діти грали в ігри піонер-фашист, в Україні діти грають у гру майданівець і беркут, а дітям потрібно грати в кішки-мишки.

Проблема цінностей і антицінностей простежується також у конфлікті новорічних символів. Суперечки про втримання позицій між культовими героями – Дідом Морозом з Снігуронькою та Святим Миколаєм. Багато людей не можуть відмовитися від культових героїв радянського періоду, тому що сповнені приємними спогадами про минулі свята. І, незважаючи на витіснення з життєвого світу сучасної людини, вони все ще є затребуваними. Хоча, очевидно, у ціннісній ієрархії вже відходять на друге місце. Тобто нові міфи, нові ритуали покликані замінити традиції поваленого режиму і стати новими формами емоційного виховання. На черзі свято 8 Березня...

Патріотизмом зараз часто зловживають, але гарною ідеєю є правильний підхід. Потрібно працювати з масовою аудиторією й аналізувати не чужий продукт, а свій. Важливо досягти емоційного співпереживання. Об'єднавчим чинником фрагментарного населення стає мистецтво. Мистецтво і культура є носіями смислу комунікації. У цій сфері активно працюють українські знаменитості. Так, у грудні відбулася зйомка фотопректу «Щирі» – це посвята традиційному українському костюму з його неймовірною красою і колоритом. У колекційних вбраннях знялися М. Єфросиніна, А. Вінницька. Не менш значущим є патріотичний фотопрект «Заквітчані» до якого залучились О. Фреймут, Є. Бушміна, О. Альонова. Для проекту Андре Тан, відомий український дизайнер, створив вінок з пролісків, квітів, що захоплюють своєю красою і стійкістю до морозів, як Україна. І це дуже символічно. Дизайнер Христина Бобкова приурочила колекцію до Дня незалежності України. Просвітницьким проектом «Кольори волі» стали роботи Марії Діордійчук, що фіксували миттєвості протистоянь на Майдані. Відомими є шаржі рівнянина, лідера гурту «От Vinta» Юрія Журавля. Своєю творчістю митці намагаються протистояти російській пропаганді.

Отже, динамічність змін, каталізована останніми подіями в нашій державі призводить до масштабних трансформацій суспільних систем і особистості. Відтак, простежується багатовекторна руйнація усталених у минулому фундаментальних соціальних структур, глобальні зміни в осмисленні критичних процесів, категорична заміна загальних всеохоплюючих моральних імперативів, внутрішньо притаманних кожній людині. Будується принципово нове суспільство і принципово нова людина. Нам необхідна рішуча зміна риторики. Хтось має заговорити голосом Миру і Любові. В перспективі беззаперечно з'являться нові парадигми існування.

Література:

1. Боров В. Культура и массовая коммуникация / В. Боров, А. Коваленко. – М. : Наука, 1986. – 304 с.
2. Квіт С. Масові комунікації : підручник / С. Квіт. – К. : «КМ Академія», 2008. – 206 с.
3. Пітерс Дж. Д. Слова на вітрі: історія ідеї комунікації / Дж. Д. Пітерс. – Київ : «КМ Академія», 2004. – 274 с.
4. Почепцов Г. Г. Элементы теории коммуникации / Г. Г. Почепцов. – Ровно, 1999. – 350 с.

5. Руднев В. П. Энциклопедический словарь культуры XX века / В. П. Руднев. – М. : Аграф, 2003. – С. 597–599.
6. Тумаркин Н. Ленин жив! Культ Ленина в Советской России / Н. Тумаркин. – СПб. : Академический проект, 1997. – 93 с.
7. Черношвитов П. Закон сохранения информации и его проявления в культуре / П. Черношвитов. – М. : Либроком, 2009. – 296 с.
8. Шарден Пьер де Тейяр. Феномен человека / Пьер де Тейяр Шарден. – М. : Наука, 1987. – 240 с.
9. Ryzik Agata. Why soviet monuments should be protected [Електронний ресурс] / А. Ryzik. – Режим доступу : <http://www.theguardian.com/profile/agata-ryzik>.
10. Міліція розслідує повалення пам'ятника Постишеву в Харкові [Електронний ресурс] // ТСН. – Режим доступу : <http://24ua.me/m-l-s-ya-gozsl-du-rovalennya-pam-yatnika-postishevu-v-harkov/>.
11. За рік «ленінопад» повалив понад 500 пам'ятників вождю [Електронний ресурс] // ТСН. – Режим доступу : <http://tsn.ua/bbc/za-rik-leninopad-rovaliv-ponad-500-pam-yatnikiv-vozhdyu-396300.html>.

Рецензент** – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету **К. С. Шевчук